

Torsdag med THORS

DET LILLA ORDET
"SÅ" är på tapeten i
dagens Thors-text, likaså
vichyvatten och pilklagen.

SÅ vill vi bara tillägga
att ni är SÅ välkomna med
fler språkliga problem och
funderingar. Skriv ner dem
och sänd dem till Dagbo-
ken, SÅ ska vi vidarebe-
fordra dem till prof. Thors!

En frågeställare har fäst sig vid
det ymniga bruket av så i viss prosa.

Det lilla ordet så är ett av
svenskans allra vanligaste, inte
minst i tal. I talspråk är det ibland en
ren pausfyllnad, t.ex. vid tveksam-
het. Satsar som följande är rent
talspråkliga: "I början så var han
ganska ensam." "Så var det så, så
där som du vet så". Dyligt bruk går
inte i skrift, där man har helt andra
möjligheter att "planera" språket än
i tal.

Men det finns — bortsett från det
allmänna bruket av så i betydelser
som "på det sättet, till den grad" (så
stor, så skall du göra osv.) — andra
uttryck, där så förekommer i
skriftspråket. Den frågande citerar
en mening, som i förkortning lyder
så här: "Medan läroplanskommis-
sionen förslög ... så föreslår
ledningsgruppen". Bruket av så i
denna mening kan kallas ledigt, men
inte nödvändigtvis stilvidrigt. Det
anger inledningen av eftersatsen och
markerar tydligare motsättningen
mot den inledande satsen. I stilarter
som kräver en stramare hållning till
språket, undviks dock så i sådana
fall.

Ett fall skall påpekas, där ett så
gärna utsätts som satsinledare. Jag
tar som exempel meningen "Gör du
på det här sättet, så kommer du
säkert att lyckas." Den första satsen
kan lika väl lyda "Om du gör —
—", den är en villkorssats utan
konjunktion. När om saknas, har så
en uppgift, att markera samhörighe-

ten mellan de båda satserna. Därför
är bruket av så avgjort att rekomen-
dendera i dylika fall.

Sammanfattande kan sägas, att
det överflödiga bruket av så är
talspråkligt. Ju mer formell stilen är,
desto mindre frekvens har det bety-
delsetomma så, men det kan brukas
i ledigare skriftspråk som inledare
till en eftersats. SÅ är att rekomen-
dendera efter en villkorssats utan om
eller ifall.

En annan frågande undrar:
"Vichy dominerade särskilt tidiga-
re, åtminstone i talspråket, som
benämning för 'mineralvatten,
bordsvatten'. Vad berodde detta på?
Hur borde man säga, och hur säger
man i Sverige?"

Hos oss brukas som bekant ofta
ordet vichy, och detta har säkerligen
gammal hävd. Den sorts mineralvat-
ten, som kallas efter källorna vid
Vichy i Frankrike, har dominerat
marknaden. På restauranger även
hos oss hör man ibland vatten i
betydelsen "mineralvatten". Detta
överensstämmer med språkbruket i
Sverige, där (mineral)vatten är det
vanliga ordet, bl.a. beroende på att
två av de vanligaste mineralvatten-
sorterna har varit Ramlösa (R. är en
hälsobrunn i Skåne) och "Apotekar-
nes mineralvatten". Enligt min
mening kan man hos oss tala om
vichy (vilket inte nödvändigtvis är
lika med "vichyvatten") och mine-
ralvatten, på restauranger också om
vatten.

En tredje frågande vill veta om
följande uttryck kan anses helt
riktigt: "Pilklagen gick på nytt på
bordet".

För mig smakar gå på bordet i
betydelsen "bordlägga" översätt-
ningssvenska — "mennä pöydälle"
heter det ofta på finska. Pilklagen
bordlagd igen skulle vara en normal
svensk formulering. Däremot är
pilklagen en fullt acceptabel kort-
form för "lagen om pilkfiske".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

"VÅRT SPRÅK MÅR
GOTT av nya överraskande
uttryck" — den åsikten
hävdar prof. Thors i dag
när han kommenterar läsarbrev
som andas förargelse
över nyord av typen
"Jippo".

Vill ni i er tur kommentera,
eller ställa andra frå-
gor, är ni välkommen att
skriva till "Torsdag med
Thors", via Dagbokens ad-
ress Mannerheimvägen 18,
00100 Helsingfors 10.

En jurist har fäst sig vid att
singularformen förälder förekom-
mer i en modern lag (den nya lagen
om adoption, 1979). "Är denna
singularform så allmän numera, att
bruket av den är godtagbart i
officiell text", frågar han.

Faktiskt är formen förälder i
singularis relativt ny, men dock så
gammal att den nämnes i bandet F
av Östergrens "Nusvensk ordbok"
från 1926. Formen var då en term
som användes i vissa fack (t.ex.
ärftlighetslära), och samma prägel
har den i huvudsak fortfarande. Den
är onekligen bekväm (avgjort bekvä-
mare än konstruktionen någon av
föräldrarna), och mot den bakgrun-
den förstår man dess spridning i
sådant fackspråk, där man ofta
behöver säga "någon eller någonde-
ra av föräldrarna" eller "en far eller
en mor". Men den är så pass
fackspråklig att jag förstår den
frågande juristens tvekan inför for-
men förälder i en lag.

Enligt min mening är formen
dock så vanlig numera, att den kan
godtas även i lagtext, i synnerhet när
den ger en möjlighet att undvika ett
klumpigt uttryck.

Jag tackar för min gamle jurist-
vans vänliga hälsning.

Den följande frågan kommer från
en insändare med åländsk bakgrund.
Han citerar efter Valdemar Nyman
ordet våkenhus och frågar om dess
ursprungliga innebörd.

Våkenhus är en dialektal form för
högsvenskans vapenhus. Detta är
ett slags förrum vid ingången till en
kyrka och bär sitt namn därför att
man under medeltiden brukade ställa
sina medhavda vapen, t.ex. bågar, i
det. Man fick naturligt nog inte vara
beväpnad under gudstjänsten. Va-
penhus brukar finnas vid äldre
kyrkor.

Formen våknhus går tillbaka på
den fornsvenska biformen vaknhus.
Ett minne om den fornsvenska
formen vahn är också det finska
lånordet vaakuna.

Språkliga nyheter väcker inte
sällan förargelse. Denna gång ut-
trycker ett par insändare missnöje
eller undran inför nya ord. Hur skall
man ställa sig till snorkig och
larvig, till jippo och till lugna ner
sig?

Jag är medveten om att åsikter om
sådana spörsmål måste bli subjekti-
va. Min är det givetvis också. Den
är emellertid dikterad av en allmän
princip: vårt språk får gott av nya,
överraskande uttryck. Det kan inte
få steina i gamla färör. Annorlunda
ställer det sig, om ett uttryck bara är
en variation av ett äldre och inte
tillför språket något nytt eller om ett
ord eller uttryck är en slavisk
imitation av något främmande.

Utgående från den sist uttalade
principen tycker jag att man gott kan
klara sig utan "ner" i lugna ner sig,
lugna sig är i mitt tycke ett lika bra,
dessutom kortare uttryck för det
engelskpåverkade "lugna ner sig".
Snorkig och larvig är bra i mitt
tycke som utbytesord till respektive
"högfärdig" och "fånig". Jippo
tycker jag är en bra benämning på
"en stort upplagd tillställning" —
redan i ordets klang ligger det en
smula överraskning — och ibland
kländer. (Det kan nämnas att jippo
faktiskt finns i Akademiens ord-
lista.)

Carl-Eric Thors